

Syrly toslamalaryň pidalary: Yza ýol ýok

Category: Goşgular, Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Syrly toslamalaryň pidalary: Yza ýol ýok ► 8: YZA ÝOL ÝOK

Wafaýewiň özi barada hat üsti bilen hem-de dilden aýdýan zatlary özünü hondanbärsi saýyan naçalnigiň-nazmiýanyň gulagynyň duşundan şemal ýaly geçip gidýärdi. Ol şübheli gözlerini ondan aýyrman:

– Sen sowetleriň içalysymy? Dogryňdan gel, nähili tabşyryk bilen geldiň? – diýip, bir wagtlar ýat tutan sözlerini gaýtalaýardы.

O.Wafaýew bu ýere maksat arap gelmändigini düşündirjek bolýardы. Ol aldawyň gurbany bolandygy, türmeden gaçandygy, umuman bir topar zatlaryň başyny agyrdyp, ahyrynam rewolýusiýa garşıy görəş alyp barýan «Prompartiýanyň» hatarynda durýandygy, ony hem Döwlet Syýasy Uprawleniýesi biler öýdüp gaçyp gaýdandygy barada aýdýardы. Bolmadyk zatlaryň näme peýda berjegine onuň özi hem düşünmeýärdi. O.Wafaýewde hilegärlige baş urmak meýli ozalam bardy. Şol meýliň häzir ejizlän pursatynda-da özüniň bardygyny duýdurana bolmagy ahmaldы.

Emma ol deliller murtlak pyýadanyň ýüregini eredip bilmeýärdi. Ol ony tussaglykda saklamagyny dowam etdirýärdi. O.Wafaýew çygly hem tagtabitli zyndanda 27 gün ýatypdy. Onuň içini it ýyrtýardы, aýaly Annagülüň çagalary bilen bu tarapa geçmeli möhleti eýýäm dolupdy, ol bolsa olar üçin kör-köpüklik alada etmändi. Gaýry bir ýurda geçmegin nähili kyndygyna ol şu ýerde düşünipdi. Serhetçileriň gözüne güýdüsip serhetden geçmek kyn zat däldi, ýöne esasy kynçylyk geçeniňden soñ başlaýan eken. Baran ýeriň bilen baglanyşygyň bolmasa, puluňam bolmasa, dat gününe.

Bir gün garaşylmadyk wagtda naçalnik-nazmiýa O.Wafaýewi türmeden boşadyp, onuň hiç ýere gitmejekdigi barada dil haty bermegini talap edýär. Indi nirä gidersiň? Yza ýol ýok,

Eýranda bolsa nirede gizlenjek? Ol özüniň gaýtarylyp sowet häkimiýetine tabşyrylmagyndan howatyr edýärdi. Bu şäherde mundan beýlæk ýaşamaga onuň gurby çatjak dälди, sebäbi hiç ýerde işlänokdy, tanyş-bilşи ýokdy, ýaşamak üçin derwaýys gerek bolan harajadam gutarypdy. Dünýäniň garny giñdir, onda gowy adamlaram bardyr diýleni hak, oňa säwlikde ýukaýürek bir pars gabat gelip, Türkmenistandan getiren ähli zatlaryny, esasanam täze ýyly paltosyny naçalnige sowgat bermegi maslahat berýär. Ol hem edil maslahat berlişi ýaly edýär. Şondan soň naçalnik onuň eline ynamdar adam diýen kepilnama berip, nirä gidesi gelse gidip biljekdigini aýdýar.

0.Wafaýew şol wagtyň özünde Büjnürde tarap ugraýar, ol ýerde onuň gonalgan hem-de edeni ugur alsa işe ýerleşäýmegem mümkindi. Büjnürde baryp ol Annamuhammet Çig diýen bir adamy tapýar. Ol adam diýseň ýaňrady, bu keleçewräk adam özünü akyl agajynyň çürbaşyna çykan adam hasap edýärdi. Belki, şonuň üçinem oňa «Çig» lakamy berlendir. Wafaýew onuň bilen tanşan badyna ol bitirýän işleri barada söhbet açyp öwünmäge başlapdy. Annamuhammet Çig Parižde çykarylýan «Ýaş Türküstan» atly emigrantlaryň žurnalyny Eýranda ýaýradýandygyny, birnäçelerini Türkmenistana iberýändigini gürrüň berýärdi, soňundan bolsa Merkezi Parižde bolan «Türküstan Milli İstiklal» guramasynyň agzasydygyny aýdyp, özüniň agzalyk biletini görkezýärdi. (Ol gurama Mustafa Çokaýew ýolbaşçylyk edýärdi, onuň Maşatdaky filialyna bolsa özbek Müfti Sadretdin ýolbaşçylyk edýärdi). Annamuhammet Çig Mustafa Çokaýew bilen ýakyn gatnaşygynyň bardygyny magtaýardy, guramany öwüp arşa çykarýardy, Wafaýewiň şol gurama girmegini haýış edip ýalbarýardy. Gurama girmek üçin Maşatdaky Sadretdini görmegi maslahat berýärdi. Wafaýew türkmen çöllüğindäki ýomutlaryň arasyna barmak üçün taýýarlyk görýändigini, ol ýerde adamlaryň oňa garaşýandygyny bahana edinip, onuň erjellik bilen edýän haýışlaryndan sypjak bolýardy. Ýöne her näme edenem bolsa, Maşada hat ýazmaly bolupdy.

Büjnürt Wafaýewiň tamasyny ödemändi, ol bu ýerden degerli goldaw tapyp bilmändi. Onuň alyp gaýdan adreslerem birwagtalar alan bolany sebäpli ol adreslerde tanyşlarynyň birinem

tapmandy. Keleçewræk Annamuhammet Çig bilen iş salışmagam onuň göwnüne makul däldi. Bular ýaly içinde syr saklap bilmeyän adamlaryň köplenç halatlarda iki hojaýynyň hyzmatkäri bolýandygy baradaky pikir Wafaýewiň kellesine gelen badyna ikirjiňlenmän Jargelana tarap ýola düşüpdi. Ol ýerde-de saklanman Kümmethowzuň ýanynda ýerleşyän Omçaly diýen türkmen obasyna gitmegi niýetine düwüpdı. Sebäbi ol obada Nury ahun diýen tanymal adam ýasaýardı. Wafaýew onuň bilen rewolýusiyadanam öñ ýakyn tanyşdy.

«Donuň täzesi, dostuň könesi» diýlip ýone ýere aýdylmandyr. Orazmämmet Wafaýewiň Nury ahuna bil baglamak bolar diýen tamasy bardy. Tama edişi ýaly hem bolup çykypdy. Hormatly din wekili oňa öýde sapak berýän mugallym bolmagy teklip etdi. Wafaýew bu myhmansöýer öýde laýyk bir ýyl üç aý bolup, hojaýynyň köp sanly çagalaryna taryhy, edebiýaty, Gurhany öwretdi. Eýranda halanmaýanam bolsa, ol çagalara latynlaşdyrylan eliipbiýi hem öwredipdi. Şol döwürlerde bolsa Türkmenistan şol elipbiýe geçmäge taýýarlyk görýärdi.

O.Wafaýew Omçaly obasında ýaşap ýören mahallary häli-şindi Astrabada, esasanam Kümüşdepä gidýärdi. Nury ahunyň uly ogly Täçmuhammediň öýünde myhmançylykda bolup, welaýatyň türkmenleri bilen tanyşýardı.

1931-nji ýylyň tomsunda çarwadarlaryň, daýhanlaryň basmaçylar hereketi diýlip atlandyrylan gozgalaňy başlapdy. Edil şol döwürde-de O.Wafaýew Sadretdiniň iberen ikinji hatyny alypdy. Sadretdin ony Maşada çagyryardı, Mustafa Çokaýewiň adyndan onuň terjimehalyny hem-de bu ýere gaçyp gelmegine nämäniň sebäp bolandygyny aýtmagy haýış edýärdi. Orazmämmet Wafaýew onuň hatyna jogap beripdi, ýone Maşada gitmekden saklanypdy. Ol häzirki wagtda öz watany demirgazyk Türkmenistana ýakynrak ýerde bolanyny kem görenokdy. Sebäbi ol wagtlarda Türkmenistanyň demirgazygynda kolhoz gurluşygyna garşı çykan çarwadarlar, daýhanlar Gyzyl Goşunyň hem-de çekistleriň otrýadlarynyň oklaryndan heläk bolýardylar.

Ol günler türkmen sährasında asudalyk ýokdy. Bu ýerde, Kümüşdepede hem gozgalaňçylara kömek bermek üçin otrýadlar düzülyärdi. Annageldi Aga, Hakmyrat hem-de onuň uly Geldi

Mämmet öz düzdn otrýadlary bilen rewolýusiýadan öñ Herrikala obasyny dolandyran, asly çeltek taýpasyndan bolab Kuly Arçynyň ýanyna, Garaguma tarap ýola düşüp diler.

Gozgalaňyň sarsgyny respiblikanyň köp etrabyna ýetipdi. Öz-özünden möwç alan ýarymguramaçylykly bu gozgalaňyň turmagyna totalitar düzgüniň kolhoz gurluşygynda meýletinlik formany ulanman, güýje daýanyp, zorluk etmegini, soñam ýerli ilatyň diňe baýlaryny hem-de çarwalarynu kulaklyga çekmän, eýsem orta daýhanlary, hatda garyplary hem kulaklyga çekip jeza berip başlamagy sebäp bolupdy.

Daşary ýurtlaryň ýörite gulluklarynyň üpjünçiliginde bolup, sowet häkimiyetiniň garşysyna ýykgyňçylykly iş alyp barýan emigrantlaryň merkezleri hem bu herekete biparh garap durmandylar. Olar basmaçy otrýadlaryny ýarag bilen üpjün etmäge hem-de Sowet häkimiyetiniň alyp barýan nädogry syýasatyny näletleýän düşünjäni ähli ýurtlara ýaýratmaga janteneri bilen ýapışýardylar. Daşary ýurtlaryň syýasatçylary, mydama bolşy ýaly, türkmen halkyny halanokdylar, ýigrenenokdylar, olaryň başyna düşen bela begenenokdylaram, gynananokdylaram, olar diňe bir zady, öz bähbitlerini bilyärdiler. Bu işde «Türküstan milli komitetiniň» başlygy Mustafa Çokaýewiň çykaran emigrantlar žurnaly «Ýaş Türküstan» uly rol oýnapdy. «Türküstan milli komiteti» ikinji jahan urşy döwründe gitler Germaniýasynyň döwlet dolandyryjylary bilen aktiw aragatnaşyk saklaýardy.

Orazmämmet Wafaýewde gyzmalyk, göçgünlilik häsiýeti bolany üçin birnäçe gezek Türkmenistana gitmäge hyáýal edipdi. Bir gezek gozgalaňçylara kömek bermek üçin ugrajak bolup duran basmaçylar otrýadynyň serdary oña bile gitmegi teklip edipdi. Emma onuň ýaşy bir çene ýetendigi sebäpli seresaplylyk gyzmalykdan rüstem gelip, ol ýerde birden çekistleriň toruna düşäýmäýij diýen howatyr ony alyp galypdy. Ýöne Wafaýew ol ýerde galsa-da göwni bärdedi, «Balykçy» lakamy bilen goşgular ýazyp, olary halk köpçülígine ýaýradýardy. Onuň «Hakykat ýolunda ejir çekip Balkanda ölenlere» bagışlap ýazan goşgusyna saz düzüp ähli ýerde, esasanam Türkmensährada aýdym edip aýdýardylar. Gören-eşidenleriň aýtmagyna görä, bagşy ol aýdymy

ýerine ýetirende diňleýjiler saklanyp bilmäm aglaýar eken. Diňleýjileriň aglamagyna goşgudaky duýguly setirleriň ýüreklerе ornamagy bir sebäp bolýan bolsa, onda onuň ikinji sebäbi hiç kime hiç zat diýmän öz gara gününü kowalap ýoren kiçijik halkyň üstüne bela-beteriň gelip, gül yüzli ýigitleriň müñlerçesiniň gyrgyna berlendigini ýatladyp duranlygy bolsa gerek. Goşgynyň tagasyksyz terjimesini okanyňda, derňew işlerini alyp barýanlar ol goşgudan syýasy many gözlän bolsalar gerek diýen pikir kelläne gelýär. Hakykatda bolsa, Garagumda bigünä ganlaryň dökülen wagty Wafaýew ol ýerden uzakdady ahyryn. Asyl nusgasyny bütewiligine tapmak kyn bolan goşgyny okyjylara hödürlemegi makul bildim.

*Eý musulman, sen gulak sal ähli-yslam halyna,
Din üçin murtutlaryň garşı çykyldy ýoluna,
Kapyr ähli ýygnanyp, kast etdi jan-u malyna,
Hak üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.*

Balkan ähli birigip, din gylyjyn galdyrdylar,
Goç ýigitler at salyp, murtutlary öldürdiler,
Ähli-yslam şöwketin kapyrlara bildirdiler,
Parz üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Köp ýigit kaza bolup, agla, şehitdir ol ölen,
Topulyp, algyr kimin ol Hakmyratdyr at salan,
Şiri-Ýezdan täk bolup hem öldi batyrlyk bilen,
Din üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Gije daň wagtynda men düýşümde gördüm öldüğüň,
Kapyryň ganyn döküp, ahyr şehit hem boldugyň,
Mälikî-Aždar kimin murtutlara at saldygyň,
Il üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Hajy Arazdyr saňa ýoldaş, at salyp kapyr ýikan,
Din üçin dawa edip, murtutlara garşı çykan,
Birnäçe zalymlaryň boýnun burup, ganyn döken,
Şeýle ýoldaşlar bilen hem bolsun Alla ýaryňyz.

Köp musulman aglaşyp, asmana çykdy nalasy,

Din üçin şehit bolup, ýesir bolandyr balasy,
Adyna yslam dakyp, möwlasyn öldür kölesi,
Goç ýigitler, at salyň siz, bolsun Alla ýaryñyz.

Oglumyz kapyr bolup, gyzlar haýany atdylar,
Dini-yslam ýoluny stol üçin satdylar,
Medresäni, metjidi murtutlara jaý etdiler,
Şol üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryñyz.

Yşbu gün matam tutup, dünýä ýüzi gan aglaýar,
Ähli yslam ýas çekip, bagryn-jigerin daglaýar,
Türkmeniň murtutlary namys satyp, keýp çaglaýar,
Zalimyň ganyn dökenler, bolsun Alla ýaryñyz.

Ol Çagyl atly guýy doldy şehitler ganyna,
Külli ynsan eňreşip ýygnaldy Doňra ýanyna,
Atylan gülleleriň hiç kim ýetişmez sanyna,
Balasyndan aýrylanlar, bolsun Alla ýaryñyz.

Ol Eziz Alla kelamuň hak diýip dawa eden,
Topulup, ganlar saçyp, maksat-myradyna ýeten,
Öldüren kazy bolar, olse, şehit harba giden,
Din-şerigat diýip ölenler, bolsun Alla ýaryñyz.

Eý, haýasız şpion, diniň satansyň pul diýip,
Beýle sen haýyn watansyz ili-halkyndan doýup,
Baş bolup, yslam gyrdyrdyň neneň sen göz gyýyp,
Haýyna garşı çykanlar, bolsun Alla ýaryñyz.

Bomba partlap,çaň turup, gopdy beýik bir zenzele,
Maýa-kösek bozlaşyp, asmana çykdy welwele,
Mäleşip owlak-guzy arşa ýetendir gulgula,
Toplara göwsün gerenler, bolsun Alla ýaryñyz.

Ol aýal, oglan-uşak duşmany suwsap bardylar,
Aglaşup jabr-u sütem kapyr golundan gördüler,
Toplayıp goýun kimin gyzgyn howada sürdüler,
Delmirip suwsap ölenler, bolsun Alla ýaryñyz.

Garşylaşdy ol goçaklar, atlanyp göwsün gerip,
Köp ýigit şehit bolandyr, aldanyp özi baryp,
Ol ýetimler aglaşýar, ýalñyz Hudaga ýalbaryp,
Yňraşyp ahlar çekenler, bolsun Alla ýaryñyz.

Ol Bekeş ogly Omar at saldy arslan dek bolup,
Tä kyýamat at goýandyr, özi armansyz ölüp,
Ähli gyrgyz jem bolup, namys çekendir öwç alyp,
Hem Enes hem-de Beketmer, bolsun Alla ýaryñyz.

Jar çekildi äleme, yslam üçin toý tutdular,
Segredip atlar çapyp maksat-myrrada ýetdiler,
Ol gazak-gyrgyz, ýomut namys edip hary etdiler,
Pürküzip ganlar dökenler, bolsun Alla ýaryñyz.

Eý, Huda-ýa; dem-ýezel, yslamy etmäwer zelil,
Aglaşan mazlumlara sen rehim kylgyl, eý Jelil,
Ymmatyň Ŝafygydyr hem Muhammet, ol Halył,
Enbiýalar hem weýanlar, bolsun Alla ýaryñyz.

Balasyndan aýrylan aglar, Araz ibni Wefa,
Milletim diýp dalaşyp men, çekmişem jebr-u-jeza,
Watanymdan aýra düşdüm, görmedim zowk-u safa,
Eý, musulman türkmen ähli, bolsun Alla ýaryñyz.

Aradan birneme wagt geçeninden soñ bu goşgy «Türkmen Azatlygy»
guramanyň gaýybana agzasy hasap edilýän Wafaýewi
milletçilikde, rewolýusiýa garşı goreş alyp barmakda aýyplamak
üçin uly tutaryk bolupdy.

Göwnüme bolmasa, Wafaýewiň şol goşgusy esasynda aýdylýan aýdym
hätzirki döwürde-de günbatar türkmen sährasynda, Balkan
daglarynyň eteklerinde aýdylýan ýaly bolup dur...

Orazmämet Wafaýew serhetden geçip parslaryň arasynda ýaşap
başlaly bări häli-şindi öz maşgalasyny, ýakyn dost-ýarlaryny
ýatlaýardy. Ol entek çagalykdan bări tirkeşip ýören ýakyn
dosty Muhammet Geldiýewiň aradan çykandygyny eşitmändi. Ol
Muhammet bilen Kaspiniň kenarynda bile önüp-ösen, bile hem
medresä gatnapdy. Soñ-soñlar pikirdeş bolupdylar, bir döwüm

çöregi paýlaşypdylar, birek-birege hemáyat beripdiler, birek-birege söýget bolupdylar. Orazmämmet metbugat tarapyndan uly urgulara sezewar edilen mahalynda Muhammet ol urgularyň birnäcelerini öz üstüne alypdy. Olar serhetden hem bile geçmelidiler. Emma Muhammet belleşilen ýere baryp bilmändi. Onuň belleşilen ýere näme üçin barmandygyny Orazmämmet häzirem bilenokdy.

Orazmämmet öz dogduk depesinden uzak bolmadyk ýerde, Kaspi deňziniň Maňgylak kenarynda önüp-ösen Kümüşaly Böriýewi mähir bilen ýatlaýardy. Orazmämmet işden çykarylyp, durmuşyň agyr günleri i başyndan geçirýän wagtlarynda Türkmen dówletneşirýatyna ýolbaşçylyk edýän K.Böriýew oňa hemáyatkarlık goluny uzadyp, çagalaryna çörek bolar ýaly terjime işlerini berýärdi. Wafaýew serhetden geçmeziniň öñüsyrasynda Jon Ridiň «Dünýäni sarsdyran on gün» atly kitabyny terjime etmäge başlapdy, gonoraryň hasabyna neşirýatdan 300 manat awans hem alypdy. Yöne ol başlan işini tamamlamaga yetişmändi. Ol serhetden geçmek üçin öýden çykmažynyň öñ ýanynda ol pullary aýaly Annagüle berip, neşirýata gowşurmalydygyny berk tabşyrypdy.

Bir gezek Orazmämmet dosty Kümüşalydan özünüň goşgular ýygynndysyny okap bermegi haýış edipdi. Ol onuň goşgular ýygynndysyny okap degerli maslahatlar beripdi. Şonda Kümüşalynyň bir belligi, has dogrusy, bir düzedisi onuň göwnüne ýaramadyk hem bolsa, dawalaşyp durmandy. Yöne kalligrafiýa taýdan örän owadan ýazylan hatlar bilen «milli galkynyş bilime tarap gadam urýar» diýen sözlere girizen düzedisiniň sebäbini sorapdy. Şonda Kümüşaly Böriýew:

– Sen näme, üstüne öñki ýüklenýän ýükleri az görýärmىň? «Milli galkynyş» diýen sözleriň «işçi zähmetkeşler» ýa-da «proletarlar» diýen sözler bilen ornuny çalyssaň, seniň berjek bolýan pikiriň berilmese-de, onda jenaýat ýokuntgly sözler-ä bolmaz-da – diýipdi.

Onda-da oňa aýyp bary ýüklenipdi, ol «Halk duşmany» hasap edilip başlanypdy. Eger ýagdaý şeýle bolmasa, ol ýurduny taşlap gaçyp gitmezdi ahyryn. Wafaýewiň garşysyna häkimiyét çykyş edip ugranoň, ozal oňa bahyllyk bilen garaýan

«dostlary» hem onuň garşysyna çykyş edip başlapdylar. Nätjek, ýörelgäniň ugry şol tarapa-da. «Hudaý urany pygambar hasasy bilen dürter» diýlip ýöne ýere aýdylmandyr.

«Eýran tarapdan jülgäni syryp gelýän gije şemaly ol ýerden gülleriň ysyny getirýärdi. Giden daglaryň nirededir bir ýerinde ýalñyz saýraýan guşuň sesem kesilipdi, ýöne daşlary ýalap akyp ýatan derýa welin, gije diýmän, gündiz diýmän şol akyp ýatyrdy...»

Orazmämmet ýadynda galan şu setirleri haýsy kitapdan okandygyny ýadyna saljak bolup gözünü ýumup pikir edýärdi. Ol setirleri kim ýazdyka... Ol bu setirleri Aşgabatda bolan wagtlary, hatda serhetden geçmeziniň öňüsyrasynda hem ýatlapdy. Indi bolsa gül ysy gelýän şol ýurt ony irizipdi. Indi aýalynyň, çagalarynyň, dost-ýarlarynyň galan ýeri bolan mähriban watany Türkmenistan tarapdan gelýän asuda şemal onuň yüzünü sypap geçýärdi. Wagtal-wagtal çagalary, öyi, dogduk depesi ýadyna düşende özüne orun tapyp bilenokdy. Bu jebri çekip-çydamaga güýji ýetmez öydüp howatyr edýärdi. Bu agyr gussa gije başyndan inende daňyň basymrak atmagyny arzuw edýärdi, bu gussa gündiz başyndan inende garaňky düşerine howlugýardy. Gije bilen gündiz hiç bir zada ähmiýet bermäbln orunlaryny çalşyp durdular. Onuň bolsa edip bilyän alajy ýokdy.

Onuň Eýrana geçenine 15 aý bolupdy. Emma özbaşyna öyi-öwzaram ýokdy, rehimdar Nury ahun oňa goldaw bermek üçin öý mugallymy hökmünde saklap ýördi. Güýzüň başynda onuň çagalaram esasy okuwlaryny dowam etmek üçin dürli ýerlere gidýärdiler. Birnäçeleri Tährana gitse, birnäçeleri Stambula gidýärdi.

Öz maşgalaň bu ýere getirmek barada asla pikir hem eder ýaly däldi. Sebäbi onuň üçin hysyrdylardan başga kän pul gerekdi. Ol pullary nireden aljak? Hatda onuň öz egnindäki eşikleriniň hem sary gaçypdy. Gyş pasly gapydan garap durdy. Her niçigem bolsa, Nury ahun oňa öz geýyän donuny beripdi, onuň ogly Täçmuhammet bolsa, aýakgap bilen beýleki eşikleri beripdi. Näme etmeli? Mundan beýläk nähili ýaşamaly? Ya-da maşgalaň bilen araňy ömürlik üzäýmelimi? Belki, öye dolanyp barmalydyr? Baryp boýun synmalydyr? Egilen baş kesilýän däldir... Ol söz

diňe nakylda şeýle diýilýärdi, hakykatda bolsa kesilýärdi.
Onda-da nähili kesilýärdi... Taryhy makalalar